

РІДКІСНІ ВИДИ СУДИННИХ РОСЛИН ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Т.Л. Андрієнко, В.В. Коніщук, О.І. Прядко

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України,
Черемський природний заповідник, Волинська обл.,
Інститут агроекології УААН, м. Київ

В контексті збереження фіторізноманіття і дослідження раритетних видів рослин все більш актуальним стає аутфітосозологічний напрямок ботанічних досліджень. Критерії визначення категорій рідкісних, вразливих, зникаючих видів застосовуються в світі при складанні міжнародних, загальнодержавних та регіональних списків рідкісних рослин. В Україні також проводиться робота по складанню та оновленню списків рідкісних видів певних регіонів.

У Волинській області список рідкісних рослин, які не занесені до Червоної книги України, був затверджений рішенням обласної ради від 18.08.2000 р. Він включав 42 види, які трактувались як регіонально рідкісні для Волинської області. Проте, цей список вимагав внесення до нього змін, як в кількісному, так і в якісному аспектах. В ньому були наявні деякі види, занесені до Червоної книги України (1996), і міжнародних списків, разом з цим, за останнє десятиріччя знайдено чимало нових рідкісних для області видів.

Автори при складанні списку рідкісних видів судинних рослин Волинської області виділили три групи видів:

1) види міжнародної охорони – всього 11 видів – занесені до Європейського Червоного списку та Додатку I Бернської конвенції;

2) види державної охорони, занесені до Червоної книги України (ЧК) – 58 видів, в тому числі і ті, що плануються до занесення до 3-го видання ЧК (12 видів);

3) регіонально рідкісні види, які підлягають охороні в межах Волинської області – 65 видів.

Загальний список містить 146 видів.

Волинська область специфічна щодо свого географічного положення. Вона знаходиться на крайньому північному заході України і межує з Білоруссю та Польщею. Аналіз рідкісних видів судинних рослин Волинської області свідчить про те, що основу його складають бореальні види з голарктичним та циркумбореальним ареалом, а також арктобореальні види. Вони в цілому переважають у флорі Українського Полісся (Фіторізноманіття ..., 2006), яке займає близько 70% площі Волинської області. Значну роль відіграють у раритетній компоненті флори Волинської області також центральноєвропейські та близькі до них за своїм ареалом види, наявні в області як на Поліссі, так і на Волинській височині. Для Українського Полісся їх кількість у флорі складає 5,5% (Андрієнко, Шеляг-Сосонко, 1983). Саме у Волинській області ці види відіграють досить значну роль, виступаючи місцями як домінанти та співдомінанти угруповань (насамперед, водно-болотних та псамофітних). Чимало цих видів як

серед червонокнижних, так і серед регіонально рідкісних видів Волинської області. Серед червонокнижних (вони охарактеризовані в статті Т.Л. Андрієнко та О.І. Прядко, 2006) слід відмітити такі рідкісні центральноєвропейські види, як *Astrantia major*¹, *Genistella sagittalis*, *Carex umbrosa*, *Juncus bulbosus*, *Pinguicula vulgaris*, *Hydrocotyle vulgaris*, серед регіонально рідкісних – *Armeria elongata*, *Hypericum hymifusum*, *Quercus petraea*, *Viscum austriacum*, *Hedera helix*, *Teesdalia nudicaulis*, *Primula elatior*, *Juncus squarrosus*. В межах Полісся всі ці види характерні насамперед для Західного Полісся України. Під цим кутом цікавим є порівняння раритетної компоненти видів судинних рослин Волинської області, включених до Червоної книги України, а також тих, що пропонуються для регіональної охорони, і видів аналогічних списків, виділених в сусідній Білорусі. Подібність природних умов цих регіонів, особливо поліських частин, знаходить своє відображення в близькості раритетної компоненти їх флори. У списку Червоної книги Білорусі (2005) нараховується 33 види з Червоної книги України, наявні у Волинській області. Серед них такі рідкісні види, як *Cladium mariscus*, *Tofieldia calyculata*, *Hydrocotyle vulgaris*, *Aldrovanda vesiculosa*, *Saxifraga hirculus*, *Carex davalliana*, а також 15 видів орхідних. Кількість спільних видів для цих двох Червоних книг була б більшою, якби у Білоруській книзі не була б виділена група “видів, що потребують профілактичної охорони”. Серед цих видів – 16 видів судинних рослин, які були внесені до 2-го видання Червоної книги республіки Білорусь і не увійшли до 3-го видання у зв’язку із неможливістю оцінити ступінь ризику їх зникнення згідно міжнародних созологічних критеріїв. Ми вже вказували (Андрієнко, Дудка, 2007), що виділення такої групи, на яку не поширюється природоохоронний статус видів “Червоної книги”, навряд чи доцільно, тим більше, що до цієї групи увійшло чимало дуже рідкісних видів, що охороняються в декількох сусідніх країнах – *Colchicum autumnale*, *Salix lapponum*, *Betula humilis*, *Drosera anglica*, *Arnica montana*, *Juncus bulbosus* та інші. Включено до списку рослин, що потребують “профілактичної охорони”, також 12 видів орхідних, які в Україні і деяких інших державах занесені до Червоних книг. До Білоруської Червоної книги увійшло 10 видів судинних рослин, що підлягають охороні у Волинській області як регіонально рідкісні види. Серед них слід відмітити *Polemonium caeruleum*, *Cimicifuga europaea*, *Moneses uniflora*, *Primula elatior*.

¹ Назви рослин наводяться за “Определителем высших растений Украины” (1987)

До Польської Червоної книги (2001) увійшло значно менше видів з тих, що занесені до Червоної книги України і зростають у Волинській області, ніж до Червоної книги Білорусі. Це пояснюється як більшою різницею географічних умов, так і тим, що польські ботаніки при складанні списку приділили значну увагу видам з переважно центральноєвропейським ареалом, які не просуються далі на схід за територію Польщі, де наявні їх крайні східні локалітети (Андрієнко, 2003). Ці види у флорі України відсутні, у Білорусі вони поодинокі. Представлений також ряд бореальних видів, що не просуються на південь до території України, таких як *Betula nana*, *Nuphar pumila*, *Rubus chamaemorus*, *Carex loliacea*, *C. globularis* та інші. Вони наявні в Червоній книзі Білорусі. Тому видів, спільних для 2-го видання Червоної книги Польщі та 2-го видання Червоної книги України небагато – 52. З них тих, що зростають у Волинській області – близько 20. Проте, слід відзначити, що до списку майбутнього 3-го видання Червоної книги України увійде декілька видів, представлених нині в 2-му виданні Червоної книги Польщі – *Salix lapponum*, *Carex chordorrhiza*, *Succisella inflexa*, *Carex vaginata*. Спільні види Червоних книг України та Польщі – це переважно орхідні, папоротеподібні та рідкісні бореальні види в цілому.

1. Види міжнародної охорони

Види, занесені до Європейського Червоного списку

***Crataegus ucrainica* Pojark.** В Україні вид зростає в основному в Лісостепу та Степу На Поліссі трапляється рідше, в основному в його південній та східній частинах, поодинокими екземплярами та невеликими групами. Зростає переважно на узліссях та в заростях чагарників. Вид відмічений в Черемському ПЗ (Конішук, 2003). Вимагає подальшого вивчення на території області.

***Tragopogon ucrainicus* Artemcz.** Цей вид в Україні не є рідкісним. Зростає на сухих сонячних піщаних місцях в Поліссі, Лісостепу та південній частині Степу. В Поліссі спорадично трапляється на таких ділянках в основному на Правобережжі. Зростає невеликими популяціями, відмічений в НПП “Прип’ять-Стохід”, Черемському ПЗ.

***Silene lithuanica* Zapal.** Вид, який належить до ендеміків Полісся, кількість яких є нечисленною. Його відносять до групи історично молодих ендеміків, пов’язаних із псамофітною трав’яною рослинністю. Однорічна рослина на піщаних ґрунтах, часто на узліссях та освітлених ділянках соснових лісів Волинської області. Численний на відкритих піщаних ділянках Цуманської пуці. Вид планується до занесення до 3-го видання Червоної книги України.

Види з Додатку I Бернської конвенції

***Aldrovanda vesiculosa* L.** Реліктова водна рослина, яка найчастіше трапляється в Україні в долинах Дніпра та Дунаю, спорадично – на Поліссі, в Лісостепу та Степу (основні існуючі місцезнаходження в Західному Поліссі). Це вид із широким диз’юнктивним ареалом, основна частина якого знаходиться на південному сході Афри-

канського континенту; спорадично трапляється в багатьох регіонах.

Нині в Україні цей вид має тенденцію до поширення. Найбільші популяції виявлені в затоках Прип’яті та Стоходу, де в НПП “Прип’ять-Стохід” місцями утворює угруповання. Відмічений в низці озер області. В Черемському ПЗ для виявлення динаміки виду закладена постійна пробна площа (3 га). Вид занесений в Україні до Червоної книги, а його угруповання – до Зеленої книги України. Необхідний постійний контроль за станом популяції.

***Liparis loeselii* (L.) Rich.** Голарктичний бореальний вид з диз’юнктивним ареалом на південно-східній межі поширення, болотна орхідея. На території України трапляється спорадично, всюди є рідкісним видом. Більшість місцезнаходжень, що раніше вказувались, у даний час зникли. У Волинській області сучасні місцезнаходження відомі в Шацькому НПП, Черемському природному заповіднику, заказнику “Чахівський”, біля оз. Синове в Старовижівському районі. Вид гостро потребує контролю за станом популяції. Занесений до Червоної книги України.

***Cypripedium calceolus* L.** Релікт третинного періоду, лісова орхідея. Одна з найкрасивіших орхідей природної флори, скрізь є рідкісною. Значні популяції виду є на Західному Поліссі (на території НПП “Прип’ять-Стохід”, заказника “Стохід”, Черемського ПЗ) та на Волинському лесовому плато. Загальний ареал – євразійський диз’юнктивний. Зростає в не темних листяних та мішаних лісах, надає перевагу вапняковим ґрунтам. Вид занесений до Червоної книги України. Скорочує поширення по всій території зростання і вимагає контролю за станом популяції.

***Saxifraga hirculus* L.** Голарктичний вид з диз’юнктивним ареалом на південній межі поширення. В Україні зростає в Поліссі, переважно Західному, та у північній частині Лісостепу. Основні місцезростання – евтрофні та мезотрофні болота, болотисті луки. Місцезростання у Волинській області давні, в останні роки не підтверджуються. Занесений до Червоної книги України. Необхідні пошуки віцілілих місцезростань.

***Thesium ebracteatum* Hayne.** Малопоширений в Україні вид. Ареал охоплює Середню Європу та Західний Сибір. В Україні трапляється зрідка в Поліссі та Лісостепу, інколи – в північній частині Степу. Відмічений в Черемському ПЗ, зустрічається на узліссях соснових борів Камінь-Каширського, Маневицького районів. Популяції представлені найчастіше поодинокими особинами. Місцезнаходження у Волинській області є давніми. Зростає переважно в соснових лісах, на сухих схилах. Необхідно дослідження поширення виду.

***Salvinia natans* L.** Реліктова водна папороть третинного періоду. В Україні спорадично зустрічається в долинах річок, насамперед, Дніпра. Оптимальними умовами зростання є повільно текучі та стоячі води. Популяції скорочують чисельність при зміні умов довкілля. У Волинській області трапляється зрідка. Наводилась для Шацьких озер, але нині ці місцезнаходження не підтверджуються. Виявлена в НПП “Прип’ять-Стохід” на березі р. Прип’ять. Необхідні пошуки нових місцезростань. Занесена до Червоної книги України.

Види судинних рослин Червоної книги України (1996 р.), що зростають в межах природно-заповідних територій загальнодержавного значення Волинської області станом на 2009 р.

Види рослин	Заказники загальнодержавного значення														Пам'ятки природи								
	Черемський ПЗ	Шацький НПП	НПП "Прип'ять-Стохід"	НПП "Думанська Пушта" ¹	Вутвицький	Стохід (1)	Кормин	Нечимне	Губин	Воротнів	Мошні	Згоранські озера	Кручене озеро	Стохід (2)	Урочище Джерела Соф'янівський	Урочище Сунічник Рись	Озеро Святе	Чахівський	Втенський	Озеро Добре	Горинські крутосхили	*Болітце (рекомендована)	
1. <i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.	+	+	+								+												
2. <i>Allium ursinum</i> L.				+																			
3. <i>Astrantia major</i> L.				+						+													
4. <i>Betula humilis</i> Schrank	+	+	+	+			+												+				
5. <i>B. obscura</i> A. Kotula	+		+																				+
6. <i>Botrychium lunaria</i> (L.) Sw.		+																					
7. <i>Carex davalliana</i> Smith	+	+	+									+							+				
8. <i>C. umbrosa</i> Host		+	+	+								+											
9. <i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch.			+	+																			
10. <i>C. rubra</i> (L.) Rich.	+	+						+															
11. <i>Chamaedaphne calyculata</i> (L.) Moench					+																		
12. <i>Chamaespartium sagittale</i> (L.) P. Gibbs (<i>Genistella sagittalis</i> (L.) Gams)				+																			
13. <i>Cladium mariscus</i> (L.) Pohl		+																					
14. <i>Corallorhiza trifida</i> Chatel.	+																						
15. <i>Cypripedium calceolus</i> L.	+	+	+	+			+		+														
16. <i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Druce) Soy	+	+	+	+																			+
17. <i>D. incarnata</i> (L.) Soy	+	+	+	+															+				+
18. <i>D. maculata</i> (L.) Soy	+	+	+																				+
19. <i>D. majalis</i> (Reichenb.) P.F.	+	+	+				+																+
20. <i>D. sambucina</i> (L.) Soy		?																					
21. <i>Daphne cneorum</i> L.	+		+						+			+		+	+	+							
22. <i>Diphazastrum complanatum</i> (L.) Holub	+	+	+																				
23. <i>Drosera anglica</i> Huds.	+	+					+				+								+				+
24. <i>D. intermedia</i> Hayne	+	+					+				+								+				+
25. <i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm. ex Bernh.) Schult.		+	+	+																			
26. <i>E. heleborine</i> (L.) Crantz	+	+	+	+														+		+			
27. <i>E. palustris</i> (L.) Crantz		+	+				+	+															
28. <i>Euphorbia volhynica</i> Bess. ex Szaf, Kulcz. et Pawl.							+																
29. <i>Galanthus nivalis</i> L.				+																			
30. <i>Goodyera repens</i> (L.) R. Br.		+																					
31. <i>Hammarbya paludosa</i> (L.) O. Kuntze	+																						
32. <i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank et Mert.	+	+																					
33. <i>Hydrocotyle vulgaris</i> L.	+	+				+					+		+					+					
34. <i>Isoetes lacustris</i> L.	+	+									+												
35. <i>Luncus bulbosus</i> L.	+	+				+							+										
36. <i>Ligularia bucovinensis</i> Nakai (<i>Ligularia sibirica</i> auct. non Cass.)																							
37. <i>Lilium martagon</i> L.	+	+	+	+					+											+			
38. <i>Linnaea borealis</i> L.												+											
39. <i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich.	+	+																	+				+
40. <i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.	+	+																					

Продовження таблиці

Види рослин	Заказники загальнодержавного значення																	Пам'ятки природи							
	Черемський ПЗ	Шацький НПП	НПП "Прип'ять-Стохід"	НПП "Цуманська Пуща" ¹	Вулицький	Стохід (1)	Кормин	Нечимне	Губин	Ворогнів	Мошне	Згоранські озера	Кручене озеро	Стохід (2)	Урочище Джерела	Соф'янівський	Урочище Сунічник	Рись	Озеро Святе	Чахівський	Втенський	Озеро Добре	Горинські крутосхили	*Болітце (рекомендована)	
41. <i>Lycopodiella inundata</i> (L.) Holub	+	+	+																						
42. <i>Lycopodium annotinum</i> L.	+	+	+	+				+	+					+	+				+	+			+	+	
43. <i>Malaxis monophyllos</i> (L.) Sw.		?																							
44. <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	+	+	+	+																				+	
45. <i>Neottianthe cucullata</i> (L.) Schlechter																									
46. <i>Orchis coriophora</i> L.		+																							
47. <i>O. militaris</i> L.		?																							
48. <i>O. morio</i> L.		?																							
49. <i>Oxycoccus microcarpus</i> Turcz. ex Rupr.	+	+																				+		+	
50. <i>Pedicularis sceptrum-carolinum</i> L.		+																							
51. <i>Pinguicula vulgaris</i> L.		+						+																	
52. <i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	+	+	+	+					+														+	+	
53. <i>P. chlorantha</i> (Cust.) Rpichenb.	+	+	+	+																					
54. <i>Salix myrtilloides</i> L.	+	+	+	+									+											+	
55. <i>S. starkeana</i> Willd.	+	+						+																+	
56. <i>Salvinia natans</i> (L.) All.		+	+																						
57. <i>Saxifraga hirculus</i> L.		?																							
58. <i>Scheuchzeria palustris</i> L.	+	+						+				+	+							+					
59. <i>Tofieldia calyculata</i> (L.) Wahlenb.																								+	
60. <i>Trapa natans</i> L. s. str.		?																							
Всього видів	33	33	20	19	1	2	4	10	2	3	2	6	3	3	2	2	1	1	2	7	3	3	2	13	

¹Проектований НПП "Цуманська Пуща"

***Pulsatilla latifolia* (L.) Mill** (*P. patens* (L.) Mill). Євразійський вид, який в Україні зростає переважно в Поліссі та Лісостепу. Основні екотопи – сухі соснові та дубово-соснові ліси, галявини, піщані схили. У Волинській області зростає в Шацькому НПП, Черемському ПЗ, НПП "Прип'ять-Стохід". Необхідний контроль за станом популяції. Вид планується до занесення у 3-тє видання Червоної книги України.

***Jurinea pseudocyanoides* (L.) Rehb** На території області трапляється підвид *Jurinea pseudocyanoides* Klokov, який за поглядами систематиків (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999) є синонімом *Jurinea cyanoides* (Вінніченко, 2006). Вид трапляється в сухих соснових лісах, окремими куртинами. Необхідне більш детальне вивчення поширення виду у Волинській області.

Види, занесені до Червоної книги України

За нашими даними, на території Волинської області зростає 60 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України (2-е видання). Їх перелік наведений у таблиці.

Авторами досліджене зростання цих видів на природно-заповідних територіях Волинської області загальнодержавного значення – Черемському природному заповіднику (Коніщук, 2003, 2004, 2006, 2007), 2 існуючих та 1 проєктованому НПП, 7 заказниках (Прядко, 2004) та 2 пам'ятках природи – одній існуючій та одній проєктованій (Коніщук, 2004).

З видів, занесених до Червоної книги України (1996), в об'єктах природно-заповідного фонду загальнодержавного значення найчастіше відмічені: *Lycopodium annotinum* (12 природно-заповідних територій), *Daphne cneorum*, *Platanthera bifolia* (7), *Aldrovanda vesiculosa*, *Betula humilis*, *Cypripedium calceolus*, *Dactylorhiza incarnata*, *Drosera anglica*, *D. intermedia*, *Hydrocotyle vulgaris*, *Lilium martagon*, *Scheuchzeria palustris* (6).

Інші види: *Astrantia major*, *Betula obscura*, *Carex davalliana*, *C. umbrosa*, *Cephalanthera rubra*, *Dactylorhiza fuchsii*, *D. maculata*, *D. majalis*, *Diphazium complanatum*, *Epipactis atrorubens*, *E. helleborine*, *E. palustris*, *Huperzia selago*, *Isoetes lacustris*, *Juncus bulbosus*, *Liparis loeselii*, *Listera ovata*, *Lycopodiella inundata*, *Neottia*

nidus-avis, *Oxycoccus microcarpus*, *Pinguicula vulgaris*, *Platanthera chlorantha*, *Salix myrtilloides*, *S. starkeana*, *Salvinia natans* – відмічені в 2–5 заповідних об'єктах загальнодержавного значення.

Зрідка, лише в одному з об'єктів загальнодержавного значення зростають: *Allium ursinum*, *Botrychium lunaria*, *Chamaedaphne calyculata*, *Cladium mariscus*, *Coralorrhiza trifida*, *Euphorbia volhynica*, *Galanthus nivalis*, *Chamaespartium sagittale* (*Genistella sagittalis*), *Goodyera repens*, *Hammarbya paludosa*, *Orchis coriophora*, *Pedicularis sceptrum-carolinum*, *Tofieldia calyculata*.

До 3-го видання Червоної книги України планується внесення 12 видів судинних рослин, що зростають у Волинській області. Наводимо їх список:

Astragalus arenarius L.

Carex dioica L.

Carex chordorrhiza Ehrh.

Gladiolus imbricatus L.

Iris sibirica L.

Jovibarba sobolifera (Sims.) Opiz

Pulsatilla patens (L.) Mill.

Salix lapponum L.

Succisella inflexa (Kluk) G. Beck

Silene lithuanica Zapal.

Utricularia intermedia Hayne

Utricularia minor L.

Два види із цього списку занесені до списків міжнародної охорони – *Silene lithuanica* (Європейський Червоний список) та *Pulsatilla patens* (Додаток I Бернської конвенції).

Досить значну групу видів в цьому списку становлять рідкісні бореальні види на південній межі ареалу. Серед них 3 болотних види, 1 лучний, 1 водний та 1 псамофітний вид. Серед болотних насамперед слід назвати *Salix lapponum* – гляціальний релікт, місцезростання якого в Україні пов'язані переважно з мезотрофними та мезоевтрофними болотами Полісся (Андрієнко, 1980). Рідкісними болотними видами є *Carex dioica* та *Carex chordorrhiza*, основні місцезростання яких в Україні знаходяться на Західному Поліссі, в тому числі у Волинській області (Андрієнко, Прядко, 1980).

На південній межі свого поширення в Україні знаходиться і бореальний вид *Jovibarba sobolifera*. Цей псамофітний вид зростає переважно на піщаних місцях у світлих соснових лісах Полісся. Чимало відомих місцезростань в Україні знаходяться саме на території Волинської області.

Рідкісними бореальними видами є також *Iris sibirica* та *Utricularia minor*.

Iris sibirica – європейсько-західносибірський вид. Зростає на заболочених та торф'янистих луках, в заплавах лісах. В Україні поширений переважно в Поліссі, в тому числі Західному, та на півночі Лісостепу, спорадично. Зменшує своє поширення в зв'язку з декоративністю.

Utricularia minor – рідкісна водна рослина з широким ареалом. В Україні трапляється зрідка, переважно в Правобережному Поліссі та в Правобережному Лісостепу, в прісноводних замкнених та малопроточних водоймах. Одна з основних областей, де вид трапляється, – Волинська область.

Серед видів, що плануються до внесення до 3-го видання ЧК, є декілька центральноєвропейських видів на східній межі свого ареалу. Це *Succisella inflexa*, *Utricularia intermedia*, *Silene lithuanica*. Основні їх місцезростання в Україні пов'язані з Поліссям.

Succisella inflexa – це низинний центральноєвропейський вид із диз'юнктивним ареалом. В Польщі він зростає переважно на північному сході території в смузі, прилеглій до України, а в Україні – на крайньому сході свого ареалу, переважно на Західному Поліссі. Найбільші популяції виду відомі у Волинській області по Прип'яті та Стоходу (Андрієнко, Прядко, 2007).

Utricularia intermedia – рідкісна комаходна рослина із диз'юнктивним ареалом. В Україні вид зростає переважно в Поліссі, насамперед, Західному. Індикатор оліго- та мезотрофних, звичайно замкнених, водойм. Утворює невеликі популяції. Скорочує своє поширення.

Silene lithuanica – однорічна рослина з центральноєвропейським ареалом, занесена до Європейського Червоного списку. Спорадично зростає в Поліссі, переважно Правобережному, основні популяції виду відомі у Волинській та Рівненській областях. Зростає на сухих пісках, у соснових лісах, на галявинах, узліссях. Цей однорічний вид має нестабільне відновлення.

До видів з широким європейським ареалом належать *Astragalus arenarius* та *Gladiolus imbricatus*, вони також будуть занесені до 3-го видання ЧК.

Astragalus arenarius – рідкісний псамофітний вид, в Україні зростає в основному в Поліссі на сухих піщаних ґрунтах, в соснових лісах. У Волинській області відомі його популяції в НПП “Прип'ять-Стохід” та на прилеглій території Рівненської області. Трапляється зрідка, популяції невеликі.

Gladiolus imbricatus – рідкісна рослина вологих місцезростань. Дуже рідкісна у Волинській області. В останні роки була виявлена лише в НПП “Прип'ять-Стохід” (Андрієнко, Прядко, 2007).

Серед інших видів, що плануються до занесення до 3-го видання ЧК, є давні відомості про зростання у Волинській області *Adonis vernalis*, потребують перевірки також дані про наявність тут *Carex vaginata*.

Регіонально рідкісні види рослин Волинської області

Авторами складений список видів, які підлягають охороні в межах Волинської області (65 видів). При цьому нами використаний наявний список 2000 р., затверджений рішенням обласної ради, із значними змінами та доповненнями, в основі яких є знахідки авторів при польових дослідженнях 2002–2008 рр. Так, до нього увійшли вперше знайдені авторами дуже рідкісні види флори області – *Carex flacca* Schreb., *Carlina vulgaris* L., *Lotus uliginosus* Schkuhr., *Centaurea borysthena* Grun., *Festuca altissima* All., *Linaria dulcis* Klokov та інші.

Нижче наводимо цей список.

Adenophora lilifolia (L.) A. DC.

Aconitum variegatum L.

Alnus incana (L.) Moench

Anemone sylvestris L.
Antennaria dioica (L.) Gaertn.
Aquilegia vulgaris L.
Arctostaphylos uva-ursi (L.) Spreng.
Armeria elongata (Hoffm.) Koch
Batrachium divaricatum (Schrank) Schur
Bolboschoenus maritimus (L.) Palla
Campanula cervicaria L.
Carex diandra Schrank
Carex disticha Huds.
Carex flacca Schreb.
Carex limosa L.
Carlina vulgaris L.
Centaurea borysthonica Grun.
Chamaecytisus ratisbonensis (Schaeff.) Rothm.
Chimaphyla umbellata (L.) W. Barton
Cimicifuga europaea Schipcz.
Circaea alpina L.
Circaea intermedia Ehrh.
Crepis paludosa (L.) Moench
Daphne mezereum L.
Dentaria glandulosa Waldst. et Kit.
Dianthus pseudosquarrosus (Novák) Klok.
Dianthus stenocalyx Juz.
Digitalis grandiflora Mill.
Drosera rotundifolia L.
Dryopteris cristata (L.) A. Gray
Festuca altissima All.
Festuca polesica Zapai.
Gentiana cruciata L.
Gentiana pneumonanthe L.
Gymnocarpium dryopteris (L.) Newm.
Gymnocarpium robertianum (Hoffm.) Newm.
Hedera helix L.
Helianthemum ovatum (Viv.) Dun.
Hepatica nobilis Mill.
Hordelymus europaeus (L.) Harz
Hypericum humifusum L.
Juncus squarrosus L.
Laserpitium latifolium L.
Lerchenfeldia flexuosa (L.) Schur
Linaria dulcis Klokov
Lotus uliginosus Schkuhr.
Melittis sarmatica Klokov
Moneses uniflora (L.) A. Gray
Ophioglossum vulgatum L.
Parnassia palustris L.
Phegopteris connectilis (Michx.) Watt
Polemonium caeruleum L.
Polygala decipiens Bess.
Polypodium vulgare L.
Potamogeton alpinus Balb.
Potamogeton pusillus L.
Potentilla alba L.
Primula elatior (L.) Hill
Quercus petraea (Mattuschka) Liebl.
Rhynchospora alba Vahl
Secale sylvestre L.
Sparganium minimum Wallr.
Teesdalia nudicaulis (L.) R. Br.

Trollius europaeus L.
Viscum austriacum Wiesb.

Аналіз поширення рідкісних видів на території Волинської області довів, що за останнє десятиріччя в цьому напрямку є вагомі досягнення, підсумком яких стало складання цього списку. Проте, необхідні ґрунтовні подальші дослідження поширення та стану популяцій рідкісних видів на території області. Для частини видів, насамперед, червонокнижних, вказівки про наявність видів є дуже давніми – наприклад, для *Linnaea borealis*, *Malaxis monophyllos*, *Neottianthe cucullata*, *Orchis militaris*, *O. morio* та деяких інших. Ще не є достатньою картина поширення на території області видів міжнародної охорони, які тривалий час не враховувались серед рідкісних видів, а також регіонально рідкісних видів. Без сумніву, на території цієї прикордонної області, що відзначається флористичним багатством, будуть виявлені нові види раритетної компоненти флори.

Література

- Андрієнко Т.Л. Польська Червона книга рослин. Папороті та квіткові рослини (рец.). // Укр. ботан. журн. - 2003. - Т. 60, вип. 1. - С. 107-109.
- Андрієнко Т.Л., Дудка І.О. Третє видання Червоної книги Білорусі (рец.). // Укр. ботан. журн. - 2007. - Т. 64, вип. 3. - С. 460-464.
- Андрієнко Т.Л., Прядко О.І. Рідкісні центральноєвропейські види у флорі волинської частини Західного Полісся. // Укр. ботан. журн. 2006. - Т. 63, вип. 5. - С. 661-670.
- Андрієнко Т.Л., Прядко О.І. Флористичне та ценотичне різноманіття проектового національного природного парку "Прип'ять-Стохід". // Наук. вісн. Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки. - 2007. - Ч. II, вип. 2. - С. 132-140.
- Андриєнко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. - Киев: Наук. думка, 1983. - 216 с.
- Вініченко Т.С. Рослини України під охороною Бернської конвенції. - Київ: Хімджест, 2006. - 176 с.
- Конішук В.В. Еколого-ценотична характеристика ботанічної пам'ятки природи "Болітце". // Мат-ли всеукр. наук.-практ. конф. "Ландшафтне та біологічне різноманіття Хмельницьких, збереження та відтворення", м. Кам'янець-Подільський, 17-18 грудня 2003 р. Кам'янець-Подільський, 2004. - С. 47-53.
- Конішук В.В. Нові місцезнаходження рідкісних рослин у Черемському природному заповіднику. // Заповідна справа в Україні. - 2004. - Т. 10, вип. 1-2. - С. 18-23.
- Конішук В.В. Раритетна компонента біорізноманіття Черемського природного заповідника. // Наук. вісн. Волинського держ. ун-ту ім. Л. Українки. - 2007. Ч. II, вип. 1. - С. 125-132.
- Конішук В.В. Раритетна компонента флори судинних рослин Західного Полісся: нові знахідки, питання охорони та моніторингу. // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: Зб. наук. пр. / Під ред. Ф.В. Зузук. - Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Л.Українки. - 2006. - Вип. 3. - С. 211-224.
- Конішук В.В. Рідкісні види рослин Черемського природного заповідника. // Укр. ботан. журн. - 2003. - Т. 60, вип. 3. - С. 264-272.
- Красная книга Республики Беларусь. Растения. Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды дикорастущих растений. - Минск: "Беларуская Энцыклапедыя" ім. Петруся Бровкі, 2005. - 454 с.
- Определитель высших растений Украины. - Киев: Наук. думка, 1987. - 548 с.
- Прядко О.І. Нові дані про фіторізноманіття заказників Волинської області. // Шацький національний природний парк: наукові

дослідження 1994-2004 рр. Мат-ли наук.-практ. конф. до 20-річчя парку (Світязь, 17 травня 2004 р.). - Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. - С. 66-67.

Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. - Київ: Фітосоціоцентр, 2006. - 316 с.

Mosyakin S., Fedoronchuk M. Vascular Plants of Ukraine. A Nomenclatural Checklist. - Kiev, 1999. - 345 p.

Polska Czerwona Księga Roślin. Paprotniki i rośliny kwatowe. - Kraków: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, 2001. - 664 s.

РОДИНА ЗОЗУЛИНЦЕВИ У ФЛОРИ ПІВНІЧНОЇ БЕССАРАБІЇ

О.Д. Волуца, І.І. Чорней

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

Північна Бессарабія займає центральну частину Прут-Дністровського межиріччя і розташована на схід від Хотинської височини. Основні форми рельєфу тут утворюють долини невеликих річок, балки, яри, долина р. Дністер, а також товтрові горби, які перетинають межиріччя.

За геоботанічним районуванням України (Шеляг-Сосонко, 1977) ця територія належить до Кельменецько-Бричанського (Північно-Бессарабського) геоботанічного округу дубових лісів. Згідно останнього варіанту районування (Дідух, Шеляг-Сосонко, 2003) – це Бессарабський округ дубових лісів, остепнених лук і лучних степів. У межах цього округу виділяють два райони: Новоселицько-Кельменецький і Сокирянський.

За флористичним районуванням (Заверуха, 1985) територія Північної Бессарабії належить до Хотинського району Середньопридністровсько-Покутського округу.

Згідно фізико-географічного районування (Геренчук, Рибін, 1978) тут виділяють чотири природних райони: Новоселицький терасовий степовий, Долиняно-Балковецький ярково-балочний, Кельменецький степовий товтровий і Сокирянський вододільний лісостеповий.

За даними В.П. Коржика (1994), рівень антропогенної перетвореності в цих районах коливається від сильного – понад 90 % освоєності (Новоселицький, Долиняно-Балковецький, Кельменецький) до середнього – 76 % освоєності (Сокирянський).

Орхідеї – велика група рідкісних і зникаючих видів рослин зі складним циклом розвитку, всі представники якої занесені до Червоної книги України (1996). Видове різноманіття зозулинцевих може бути одним з показників ступеня впливу людини на довкілля (Тимченко, 1996, 1999; Бурда та ін., 1997; Никирса, Чорней, 2004). У зв'язку з цим нами проаналізовано сучасний характер поширення представників цієї родини на території Північної Бессарабії.

Відомості про видовий склад та поширення зозулинцевих у регіоні містяться в низці публікацій (Тора, 1934, 1936; Термена та ін., 1992; Судинні..., 1999; Чорней, Никирса, 2001; Чорней та ін., 2001, 2002, 2003а, б, 2005; Никирса, Чорней, 2002, 2004; Чорней, Волуца, 2007).

Останнім часом у результаті критичного опрацювання гербарних зборів зозулинцевих, які зберігаються в Гербарії Чернівецького національного університету, а також зібраних під час експедиційних досліджень, отримані нові дані щодо таксономічного складу й поширення представників цієї родини в регіоні.

Об'єкт і методи досліджень

Об'єктом наших досліджень були представники родини Зозулинцевих у флорі Північно-Бессарабського геоботанічного округу. Предмет дослідження – особливості поширення зозулинцевих у регіоні. Для хорологічної характеристики використані результати власних польових досліджень, які проводилися маршрутним і напівстаціонарним методами упродовж 1993–2008 рр., матеріали Гербарію ЧНУ (CHER) і дані з літературних джерел. Назви таксонів наведено за С.Л. Мосякіним і М.М. Федорончуком (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999), з урахуванням нових змін і доповнень (Мосякін, Тимченко, 2006).

Кадастр місцезнаходжень наводиться за адміністративними районами, в межах яких знаходиться територія досліджуваного регіону. Характер поширення видів поданий за схемою В.І. Чопика (1976).

Результати й обговорення

За даними літературних джерел (Никирса, Чорней, 2002, 2004), для території Чернівецької області наводиться 40 видів орхідей: 32 види зазначено в “Конспекті флори Північної Буковини” (Термена та ін., 1992), ще 6 – в довіднику “Судинні рослини флори Чернівецької області, які підлягають охороні” (1999). Згодом були виявлені ще два види: *Gymnadenia densiflora* (Wahlenb.) A. Dietr. (Токарук, 2007) та *Anacamptis pyramidalis* (L.) Rich. Отже, для Прут-Дністровського межиріччя відомо 26 видів зозулинцевих, у тому числі для території Північно-Бессарабського округу – 17 видів (42,5 % від їх загальної кількості в Чернівецькій області). Узагальнені відомості про них представлені нижче.

***Anacamptis morio* (L.) R.M. Bateman, A.M. Pridgeon & M.W. Chase** – європейсько-середземноморсько-азійський вид на східній межі ареалу. В Україні поширений у Карпатах, Передкарпатті, на Розточчі, Опіллі, в Поліссі та Лісостепу (Червона книга..., 1996). У Чернівецькій області трапляється в Передкарпатті (часто), Буковинських Карпатах (рідко) і Прут-Дністровському межиріччі (рідко) (Судинні..., 1999). Всі локалітети відомі з **Новоселицького району**. Для досліджуваної території раніше наводилися два місцезростання виду (Чорней та ін., 2002). Ці вказівки виявилися помилковими. Гербарні зразки з околиць м. Новоселиця визначені нами як *Orchis palustris*, а місцезнаходження, зазначене Гербіхом (Нер-